

مسجدالنبی از صدر اسلام تاکنون چگونه بازسازی شد

در بنای جدید مسجدالنبی، تمام مساحتی که در سه طرف افزوده شده، مسقف بوده و برای دو حیاط پیشین نیز دوازده سقف متحرک یا به عبارتی چادریایی قرار داده شده است تا از ورود نور خورشید و یا باران جلوگیری کند.

در بنای جدید مسجدالنبی، تمام مساحتی که در سه طرف افزوده شده، مسقف بوده و برای دو حیاط پیشین نیز دوازده سقف متحرک یا به عبارتی چادریایی قرار داده شده است تا از ورود نور خورشید و یا باران جلوگیری کند. به گزارش سرویس فضای مجازی خبرگزاری فارس، به نقل از باشگاه خبرنگاران، شریف ترین و والاترین مسجد، پس از مسجدالحرام، مسجد پیامبر خدا (صلی الله علیه وآله) در مدینه منوره است. پیامبر درباره نماز خواندن در این مسجد فرمود:

#171؛ «صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي تَعْدِلُ أَلْفَ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ».

#171؛ «یک نماز در مسجد من برابر با هزار نماز در دیگر مساجد است، مگر مسجدالحرام».

زمانی که رسول خدا (صلی الله علیه وآله) وارد یثرب شد، همه طوایف و افراد سرشناس این شهر مایل بودند تا حضرت به منزل ایشان وارد شود و هریک از آنان دوست داشتند میزبان وی باشند؛ اما آن حضرت فرمود: درجایی توقف خواهد کرد که شترش زانو بزند. شتر در زمینی که اکنون مسجد است، زانو زد. نزدیک ترین خانه به محل زانو زدن شتر، خانه ابویوب انصاری بود که دو اتاق یکی بر بالای دیگری داشت و حضرت در آنجا اقامت گزید.

رسول الله ابتدا در طبقه همکف و ابویوب و همسرش در اتاق بالا بودند؛ اما پس از مدتی، ابویوب با اظهار کراهت از این که بالای سر پیامبر باشد، از آن حضرت خواست تا جایشان را عوض کنند؛ اما رسول خدا (صلی الله علیه وآله) ابراز کرد که زندگی در اتاق پایین برای او که میهمان دارد، راحت تر است.

محل ای که پیامبر (صلی الله علیه وآله) در آن اقامت گزید، در قیاس با طول و عرض منطقه - میان حره شرقی و غربی و احد و قبا - نقطه میانی به حساب می آمد و این یکی از دلایل اصلی انتخاب این نقطه برای مسجد بوده است.

زمینی که در همان نزدیکی جهت مسجد در نظر گرفته شد، بخشی از آن، دارای درخت های عَرَقَد و نخل بود، بخشی هم قبرستان بود که هنوز آثار قبور در آن وجود داشت و قسمتی هم از آن دو کودک یتیم به نام های سهل و سهیل بود که حضرت از ولی آنان خرید. پس از آن درخت ها را کنده، قبور را صاف کردند و زمین را برای بنای مسجد آماده ساختند.

چندی پس از ورود رسول خدا (صلی الله علیه وآله)، سنگ بنای مسجد نهاده شد و همه اصحاب از زن و مرد با اشتیاق شروع به ساختن مسجد کردند. خود رسول خدا (صلی الله علیه وآله) نیز با تمام توان در ساختن مسجد شرکت کرد.

مسجدی که رسول خدا (صلی الله علیه وآله) بنا کرد، از جهات زیادی با آنچه امروز در جای آن ساخته شده، تفاوت دارد؛ زیرا در زمینی محدودتر و با بنایی ساده تر و خلوص بیشتر بنا شده بود. طول مسجد هفتاد ذراع، عرض شصت ذراع - هر ذراع حدود نیم متر - و ارتفاع آن 1.75 متر بود، به طوری که سر برخی افراد به سقف می رسید. نخستین بنای آن از شاخ و برگ و تنه درخت نخل و پس از سال چهارم هجری از خشت و گِل بود. این مسجد در گذر زمان، بارها توسعه یافته تا اینکه به شکل کنونی درآمده است.

ساختن مسجد سبب شد تا جمعیت زیادی از مهاجران و حتی ساکنان محلات دیگر، در اطراف مسجد خانه هایی بنا کنند. به دنبال این امر بود که شهر در اطراف مسجد شکل گرفت.

مسجد رسول خدا (صلی الله علیه وآله) در نخستین بنای خود، مساحتی شامل هفتاد ذراع در شصت ذراع بوده که در حدود 1050 متر مربع می شود. مسجد نخست، با دیوارهای خشتی و گلی و پایه هایی از تنه درختان خرما بنا گردید. سقف مسجد هم با شاخه های درخت خرما پوشانده شد؛ به طوری که در هنگام باران، آب بر سر و صورت نمازگزاران می ریخت و زمین در زیر پیشانی رسول خدا (صلی الله علیه وآله) و اصحاب، گلی بود. در آغاز، قبله مسجد به سمت شمال و جهت بیت المقدس بود. پس از تغییر قبله، بخش مسقف مسجد به جهت جنوبی منتقل شده و صقه به شمال مسجد انتقال یافت.

مسجد با همین بنا برای هفت سال محل برگزاری نماز جماعت، نماز جمعه و خطبه های رسول خدا (صلی الله علیه وآله) بود. گرچه

برخی نوشته اند که در سال چهارم هجری، دیواره های آن از خشت و گل بنا شد. در سال هفتم هجرت، با گسترش اسلام و افزایش شمار مسلمانان، ضرورت توسعه مساحت مسجد مطرح شد. رسول خدا(صلی الله علیه وآله) بر طول و عرض مسجد افزود و مساحت آن به 2475 متر مربع رسید. در این توسعه، شکل مسجد به صورت مربع درآمد. قبله مسجد نیز از سال دوم هجری از شمال به سمت جنوب تغییر کرد و از آن پس، نه به سوی بیت المقدس، که قبله یهود بود، بلکه به سوی مکه نماز خوانده می شد.

در حال حاضر نرده های فلزی طلایی رنگ که در جنوب مسجد - سمت قبله - قرار دارد و از شرق تا غرب مسجد است، حد جنوبی مسجد زمان رسول خدا(صلی الله علیه وآله) است؛ چنان که ستون های نصب شده توسط سلطان عبدالمجید عثمانی در انتهای رواق نخست مسجد که مشرف بر حیاط اول است، حد شمالی مسجد النبی می باشد. این ستون ها، در برابر باب النساء قرار دارد.

حد شرقی مسجد در سمت مدفن پیامبر(صلی الله علیه وآله) پنجمین ستون در سمت چپ منبر و به قدر چهارذرع، داخل در محلی است که شبکه های فلزی دور آن کشیده شده و مدفن پیامبر(صلی الله علیه وآله) است. در واقع، بخش کوچکی از زمین مسجد اصلی، در سمت شرق، داخل در محدوده حجره شریفه قرار گرفته است.

اما حد غربی مسجد، پنجمین ستون راست منبر در سمت غرب است که در حال حاضر، روی ستون های آن قسمت نوشته شده است: #171;حد مسجد النبی(صلی الله علیه وآله)». در شمال نیز حد آن ابتدای حیاط نخست مسجد می باشد. در مجموع مقدار ده ستون در ده ستون حد مسجد النبی است. ستون های مزبور سه رنگ است. در قسمت اصلی رنگ ستونها، محدوده روضه را از دیدگاه اهل سنت نشان می دهد. نوعی دیگر از ستون ها که متفاوت با دسته نخست است، حد مسجد را تا سال هفتم معین می کند. و تا ده ستون حد مسجد تا سال دهم هجرت را مشخص می سازد.

یکی از بناهایی که همزمان با ساختن مسجد احداث شد، دو حجره - یا به تعبیر امروزی، خانه - در دیواره شرقی مسجد بود. این دو حجره برای سکونت رسول خدا(صلی الله علیه وآله) و همسرانش سوده و عایشه ساخته شده بود. بعدها بر تعداد این حجرات افزودند. اصحاب دیگر نیز هرکدام که توانایی داشتند، حجره ای در کنار مسجد ساختند. آنها درهایی به مسجد داشتند و در وقت نماز از همان در وارد می شدند. اما در سال سوم دستور داده شد تا این درها بسته شود، مگر در خانه علی(علیه السلام). در جای دیگر در باره حجره ها سخن خواهیم گفت.

* توسعه مسجد در سال هفدهم هجری

با گسترش فتوحات، جمعیت مسلمان افزایش می یافت و در این میان، مدینه به عنوان مرکز خلافت، جمعیت بیشتری را به خود جذب می کرد. خلیفه دوم (خلافت از 13 تا 23 هـ.) تصمیم گرفت تا خانه های اطراف را بخرد و آنها را ضمیمه مسجد سازد.

مسجد اندکی در سمت قبله؛ یعنی جنوب و نیز از جهت غرب و شمال گسترش یافت. در این میان، قرار بود خانه عباس عموی پیامبر(صلی الله علیه وآله) نیز خراب شود، که کار به منازعه لفظی کشیده شد. خلیفه تن به حکمیت یکی از اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه وآله) داد و حکم حکم کرد که خلیفه نباید برای مسجد، به زور، زمینی را از صاحبش بگیرد. پس از خاتمه نزاع، عباس خود خانه اش را نه در عوض پول، بلکه به عنوان هدیه تقدیم کرد. در افزایش جدید، در سمت قبله، حدود 5 متر، در سمت غرب 10 متر و در سمت شمال 15 متر به مسجد افزوده شد.

مجموع مساحت افزوده شده 1100 متر مربع بود و مجموع مساحت آن به 3575 متر مربع می رسید. با افزایش این مساحت، درهای جدیدی نیز برای مسجد گشوده شد.

در این افزایش مساحت، جای ستون های قبلی را ستون های جدیدی از نخل گرفت و بنای مسجد نیز نسبت به بنای سابق استحکام بیشتری یافت و البته مصالح بکار رفته، همان خشت و برگ نخل بود. کف مسجد را نیز با ریگ های وادی عقیق فرش کردند.

* توسعه مسجد در سال 29 هجری

عثمان وسعت مسجد را نسبت به زمان خلیفه دوم زیادتر کرد، به طوری که به 4071 متر مربع رسید. این افزایش نیز در پی درخواست مردم بود که مجبور بودند برای نماز جمعه خارج از مسجد بنشینند. در برابر، شماری از مردم که خانه هایشان در این

افزایش تخریب می شد، با توسعه مسجد مخالف بودند. دلیل دیگر مخالفت مردم آن بود که احساس می کردند عثمان با روحیه ای که دارد، مسجد را از حالت سادگی نخست درمی آورد و از سنگ های تراشیده در بنای آن استفاده می کند.

بنا بر آنچه نقل شده، عثمان وضعیت عمومی مسجد را تغییر داد، 496 متر به مسجد افزود، در بنای جدید از سنگهای حجاری شده و منقش استفاده کرد، سقف را با چوب ساج ترمیم کرد. به علاوه، در قسمت جلوی مسجد؛ یعنی محل ایستادن امام، مقصوره، یا غرفه کوچکی ساخت که امام در آنجا می ایستاد. هدف وی آن بود تا مانند عمر بن خطاب مورد حمله قرار نگیرد، بلکه در جایی محفوظ به نماز بایستد.

از این مطالب چنین برمی آید که خلیفه سوم برای نخستین بار مسجد را از سادگی نخستین آن به در آورد و آن را با سنگ های حجاری شده و منقش زینت داد. افزایش مساحت مسجد در زمان خلیفه دوم و خلیفه سوم تنها اندکی در سمت جنوب و بیشتر در سمت شمال و غرب مسجد بود. در قسمت شرقی، حجره های رسول خدا(صلی الله علیه وآله) بود و لذا در آن قسمت افزایشی صورت نگرفت.

* توسعه مسجد در عهد ولید بن عبدالملک

مسجد نبوی تا سال 88 هجری تغییری نیافت. در زمان خلافت ولید بن عبدالملک و آنگاه که عمر بن عبدالعزیز از طرف وی حکومت مدینه را داشت، توسعه نسبتاً زیادی در مساحت مسجد و بنای آن داده شد. این توسعه به دستور ولید شامل شرق مسجد نیز شد که حجره های رسول خدا(صلی الله علیه وآله) در آنجا قرار داشت. بر اساس دستور وی، قرار شد تا گرد مرقد پیامبر دیواری بکشند و از آن ناحیه نیز بر مسجد افزوده شود. مردم مدینه که این حجرات را خاطره حضور رسول خدا(صلی الله علیه وآله) و زندگی ساده آن حضرت میان خود می دیدند، از شنیدن خبر تخریب، شروع به شیون و زاری کردند.

خانه حضرت فاطمه زهرا(علیها السلام) در اختیار فاطمه صغری دختر امام حسین(علیه السلام) و همسر حسن بن حسن بن علی بود. بنا به برخی روایات، هدف اصلی ولید در توسعه مسجد، به ویژه در سمت شرق، گرفتن این خانه از دست حسن بن حسن و دور کردن او از مسجد و در واقع کاری سیاسی بوده است. فاطمه صغری با تصرف خانه خود مخالفت کرد، اما ولید به زور آن را تصرف نمود. به همین دلیل تا سالها مردم از نماز خواندن در آن حدود پرهیز می کردند و آن را غصبی می دانستند.

توسعه جدید در سمت شرق، غرب و شمال صورت گرفت. در سمت شمال 100 متر، در قسمت شمال غرب به سمت شرق 67.5 متر و در ناحیه جنوب غرب به شرق 83.75 متر افزوده شد و بدین ترتیب، مساحت مسجد به بیش از 6400 متر مربع رسید.

برخی مساحت مسجد را پس از افزایش این دوره، تا 7500 متر مربع نوشته اند. مسجد دارای یک صحن میانی در وسط و رواق هایی در اطراف بود که با ستون های زیادی سر پا نگاه داشته می شد.

از آنجا که ولید علاقه بسیاری به بنای ساختمان های زیبا داشت، دستور داد تا افزون بر بنای مستحکم مسجد، تزیینات فراوانی در آن صورت گیرد. به گزارش طبری، وی برای بنای مسجد از قیصر روم استمداد کرد و او نیز افزون بر کمک مالی فراوان، شامل صد هزار مثقال طلا، یک صد کارگر ماهر برای ولید فرستاد. با کمک این افراد بود که ولید مسجد را به شکل زیبایی ساخت.

در بنای جدید، افزون بر مستحکم ساختن دیوارها، سقف را نیز تا 12 متر بالا بردند و دو سقف با فاصله بنا کردند تا در صورت آمدن باران و نفوذ آن از سقف اول، سقف دوم مانع از رسیدن آب به مسجد باشد. همچنین چهار مئذنه برای مسجد ساخته شد که یکی از آنها به دلیل مشرف بودن بر خانه مروان حکم، اندکی بعد تخریب گردید.

در این زمان، تزیین مسجد به این صورت انجام گرفت: ستونهای سنگی تراش خورده با روکش های فلزی، دیوارهای بلند و مزین به نقوش گچ کاری، کاشی کاری دیوارها، برپایی مقصوره ها، نقاشی سقف و تزیین آن با چوب ساج، جایگزینی بنایی مستحکم و سنگی به جای خانه های گلی رسول خدا(صلی الله علیه وآله) و... خلاصه اینکه این مسجد تبدیل به ساختمانی شد که تا آن زمان در جزیره العرب نظیر نداشت. از جمله تزییناتی که برای نخستین بار صورت می گرفت، نقش آیات قرآنی بر روی کاشی ها و دیوار مسجد بود که برای این کار آیات سوره والشمس انتخاب شده بود.

طرح تازه ای که در بنای جدید اعمال گردید، یکی ساختن محراب در محلی بود که رسول خدا(صلی الله علیه وآله) در آنجا به نماز می ایستاد. دیگری مناره ای بود که بر چهار زاویه مسجد ساخته شد. کارساختن مسجد از سال 88 هجری آغاز و در سال 91 هجری پایان یافت.

گفتنی است که ولید نه تنها مسجدالنبی(صلی الله علیه وآله) را بازسازی کرد، بلکه دستور داد تمامی نقاطی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) در آنها نماز خوانده بود و آن را مسجد ساخته بودند، بازسازی شود. اخبار این بازسازی ها در تاریخ مساجد تاریخی مدینه نوشته شده است.

* توسعه مسجد در زمان مهدی عباسی

بنی عباس در سال 132 هجری بر مسند خلافت نشستند. گفته شده که سقاح و منصور، اولین و دومین خلیفه عباسی، قصد توسعه مسجد را داشتند، اما فرصت این کار را نیافتند. بهویژه منصور، از مردم مدینه که به رهبری نفس زکیه از نوادگان امام حسن(علیه السلام) در شورش سخت بر ضد او شرکت کرده بودند، دل خوشی نداشت.

«#مهدی» فرزند منصور، در مسجدالحرام و مسجدالنبی، بناهای جدیدی ساخت که پیش از این درباره مسجدالحرام از آن سخن گفتیم. وی در سال 158 سفری به مدینه داشت و تصمیم گرفت تا مسجد رسول خدا(صلی الله علیه وآله) را بازسازی کند و بر مساحت آن بیفزاید. اقدام عملی او در این باره، از سال 161 یا 162 هجری آغاز گردید.

مجموعه مساحتی که مهدی به مسجد افزود، شامل 2450 متر می شد. همچنین، او شمار ستون های مسجد را بیشتر کرده و بر تعداد درهای آن افزود. در این زمان مسجد بیست در داشت: چهار در شمالی، هشت در غربی و هشت در شرقی. در این بازسازی شمار زیادی از خانه های اطراف مسجد که هر کدام به نام صحابه ساکن در آنها شهرت داشت، تخریب و به مسجد افزوده شد؛ از جمله آنها خانه عبدالله بن مسعود، شَرْحَبِیل بن حَسَنَة و مِسُور بن مَحْرَمه بود.

برخی از منابع اشاره دارند که مأمون نیز در سال 202 تغییراتی در مسجد ایجاد کرد. پس از این توسعه ها، تا قرن هفتم گزارشی از توسعه فضای مسجدالنبی در دست نداریم و به احتمال اقدام مهمی در توسعه مسجد صورت نگرفته است. با این حال، در سال های مختلف، تعمیراتی در مسجد انجام شد که طبعاً بدون آنها امکان سرپا بودن مسجد وجود نداشت.

* تلاش عثمانی ها

مرحله بعدی بازسازی مسجد، در روزگار عثمانی ها و در قرن دهم هجری صورت گرفت. سلطان سلیمان عثمانی در سال 938 در بازسازی مسجدالنبی کوشش هایی کرد؛ اما اقدام اساسی در سال 1265 قمری به دست سلطان عبدالحمید اول (م 1277) آغاز گردید و در طی سیزده سال مسجد به شکلی استوار و در عین حال زیبا بازسازی شد. این بازسازی، قوی ترین و محکم ترین ساختمانی بود که مسجد به خود دید. پس از آن در روزگار سلاطین بعد از وی نیز، مرتب کار مرمت و اصلاح در مسجد ادامه داشته است که گزارش آن را مورخان هر دوره نوشته اند.

* توسعه مسجد در سلطنت عبدالعزیز سعودی

تا سال 1370 قمری که از سوی ملک عبدالعزیز تلاش جدیدی برای بازسازی مسجد آغاز شد، اقدامی برای تعمیرات اساسی در مسجد به عمل نیامده بود. در این سال، عبدالعزیز کار را آغاز کرد و زیرنظر عده ای از مهندسان طرحهایی را برای توسعه مسجد آماده ساخت. در سال 1373 قمری کار به طور رسمی شروع شد. مجموع مساحت مسجد پس از این بازسازی به 16327 متر مربع رسید.

این افزایش در قسمت های شمالی، غربی و شرقی صورت گرفت. علاوه بر 6025 متری که ضمیمه مسجد شد، حدود 16931 متر نیز به عنوان میدان ها و خیابانهای اطراف مسجد، از خانه های اطراف تخریب گردید. ناظری مسجد را پس از این بازسازی چنین توصیف کرده است:

«# در این بنای باشکوه و ظریف که به صورت سه شبستان شمالی، شرقی و غربی احداث گردید، 222 ستون زیبا با سرستونهای فلزی توأم با سنگ های حجاری شده و منقش به آن افزودند. برای استواری چنین بنایی 74 ستون مربع شکل در امتداد دیوارهای شرقی و غربی، هر یک به طول 128 متر و دیوار شمالی به طول 91 متر احداث گردید که به وسیله 44 پنجره بزرگ و مزین به سنگ های تراشیده شده و سرستون های هلالی، شبستان های مذکور را شکوه خاصی بخشید. تا پیش از توسعه نهایی مسجد در زمان فهد، افزون بر بنا، سایبان های مفصلی در اطراف مسجد نصب گردید که حافظ نمازگزاران از آفتاب باشد. این سایبان ها در تصاویر موجود از مسجد تا پیش از توسعه جدید، مشخص است.»

* توسعه مسجد در سلطنت فهد بن عبدالعزیز

آخرین مرحله توسعه مسجد، توسط ملک فهد آغاز شد. وی از سال 1402 هجری قمری سلطنت خود را آغاز کرد و تلاش زیادی برای توسعه مسجدالحرام و مسجدالنبی و نیز برخی از مساجد متبرک مانند قبا، قبلتین، میقات و جمعه به کار برد. این حرکت برای بازسازی مساجد هنوز ادامه دارد؛ به طوری که در سال های جدید، مسجد مباحله نیز بازسازی شده و در مکه مسجد الاجابه، مسجد الجن، مسجد شجره و مسجد الرایه در حال تجدید بناست یا تجدید شده است.

سنگ بنای توسعه مسجدالنبی پس از دو - سه سال نقشه برداری و نقشه کشی، از روز نهم ماه صفر سال 1405 هجری (نوامبر 1984) آغاز گردید. مجری طرح مؤسسه بن لادن، بزرگترین مؤسسه عمرانی سعودی بود. کار عمران به طور رسمی از محرم سال 1406 آغاز شد. کارهای زیرسازی آن در سال 1410 پایان پذیرفت و پس از آن برای معماری خود مسجد دست به کار شدند.

محدوده ای که قرار بود بناهای جدید در آن افزوده شود، شامل شرق، غرب و شمال مسجد بود، اما از طرف جنوب جز میدانی سنگفرش شده تا امتداد بازارچه ای که به صورت خطی زیبا مقابل دیوار جنوبی مسجد بنا شده، ساختمانی نیفزودند.

بنا براین بود مسجد جدید تا آن اندازه وسعت یابد که 167000 نماز گزار بتوانند در آن اقامه نماز کنند. تا پیش از آن توسعه، مساحت مسجد 16327 متر بود و در توسعه جدید بنا شد 82000 متر مربع که جای 137000 نمازگزار را داشت، بر مساحت پیشین افزوده شود. از این آمار می فهمیم که مساحت افزوده، چند برابر مساحت پیشین مسجد است. افزون بر مساحت کف مسجد، پشت بام نیز برای نماز آماده گردید، به طوری که در آن جا نیز 90000 نفر می توانستند اقامه نماز کنند و به این ترتیب تعداد گنجایش نمازگزار در مسجد در طبقه پایین و بالا به 257000 نفر رسید. افزون بر پله های سنگی، چندین مورد پله برقی ساخته شد که می توان به راحتی توسط آنها به پشت بام مسجد رفت.

زمین هایی نیز که قرار بود در اطراف مسجد آزاد باشد، به 235000 متر مربع رسید. این زمین با مساحت 135000 متر مربع، گنجایش 250000 نمازگزار را دارد.

در همین فضای اطراف، مکان های متعددی برای وضو ساخته شده و نورافکن های فراوانی برای تأمین روشنایی آن بر فراز ستون های سنگی نصب گردیده است. به علاوه، در دو صحن پیشین مسجد نیز، چترهای خودکاری گذاشته شده که برای جلوگیری از آفتاب، باز و بسته می شود.

افزون بر مناره های پیشین، در توسعه جدید، شش مناره بر مسجد افزوده شد که ارتفاع هر یک از آنها تا 104 متر می رسد. بدین ترتیب مسجد در حال حاضر ده مناره دارد.

در تمامی بنای جدید، کوشش شده است تا افزون بر ابتکارهای جدید معماری، مسجد به گونه ای باشد که با معماری پیشین که میراث دوره مملوکی و عثمانی است، هماهنگ باشد. در این بنا، نام «#الله» و «#محمد»، در همه جا تکرار شده و برخلاف دوره عثمانی که از نام خلفا هم برای تزیین استفاده می شد، در معماری جدید استفاده نشده است.

در بنای جدید، تمام مساحتی که در سه طرف افزوده شده، مسقف بوده و برای دو حیاط پیشین نیز دوازده سقف متحرک یا به عبارتی

چادرهایی قرار داده شده است تا از نور خورشید و یا باران جلوگیری کند. بر ستون این چادرها، نورافکن هایی نصب شده که برای روشن کردن مسجد از آن ها استفاده می شود.

ارتفاع تمامی سقف ها 14 متر می باشد. این سقفها روی شمار زیادی ستون قرار گرفته که در داخل آنها، وسائل تهویه بوده و از سطح پایین آنها، هوای خنک به داخل مسجد تزریق می شود.

تهویه مسجد از دو راه صورت می گیرد؛ یکی تجهیزاتی که در زیرزمین مسجد با عمق 4.5 متر و به مساحت 79000 متر مربع است. دوم ایجاد منطقه ای در هفت کیلومتری مسجدالنبی با نام محطة التبريد که به صورت کانال زیرزمینی، آب خنک و برق را به مسجد انتقال می دهد.

به علاوه، هتل های بسیار بزرگ که بتواند حجم زیادی از زائر را در خود جای دهد و نیز بازارها و بازارچه های فراوان در زیر هتل ها و نیز به صورت مستقل، مانند آنچه که سمت قبله مسجد در فاصله دیوار بقیع با مسجد غمامه است، به جهت رفاه حال زائران ساخته شده است.

* منبع: کتاب آثار اسلامی مکه و مدینه (رسول جعفریان)